

УДК 37.01

Аліна Сбруєва

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0002-1910-0138

DOI 10.24139/2312-5993/2024.03/419-438

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті схарактеризовано цільові, організаційні, змістові та процесуальні засади неформальної освіти як інструменту реалізації молодіжної політики Європейського Союзу. Розглянуто основоположні документи ЄС, на основі яких сформульовано актуальну молодіжну політику Союзу. Подано трактування неформальної освіти та дотичних понять, що є ключовими у розгляді досліджуваного феномену, у документах ЄС, РЄ, громадських організацій та теоретиків освіти. З'ясовано організаційні та процесуальні засади неформальної екологічної освіти молоді, насамперед формування екологічної стійкості в контексті реалізації завдань молодіжної політики ЄС.

Ключові слова: неформальна освіта, молодіжна політика ЄС, сталий розвиток, екологічна освіта, екологічна стійкість.

Постановка проблеми. Перспективи розвитку Європейського Союзу залежать суттєвою мірою від безпосереднього долучення молоді до цього європейського проекту, усвідомлення молоддю своєї відповідальності за сталий розвиток європейського регіону. З огляду на такі міркування, структури ЄС протягом усього періоду існування організації здійснюють систематичні зусилля щодо сприяння успішній інтеграції молодого покоління у соціальне, економічне, політичне та інші сфери життя регіону. Підтвердженням цієї тези слугують спеціалізовані політичні документи ЄС, у яких розроблено стратегії молодіжної політики, передусім «Біла книга Європейської комісії: новий поштовх для європейської молоді» (European Commission white paper, 2002), Резолюція про оновлену систему співпраці ЄС у сфері молоді 2009 р. (Council Resolution, 2009), «Молодіжна стратегія Європейського Союзу на 2019-2027 рр.» (Resolution, 2018). Більш того, питання освіти молоді, її успішного працевлаштування, психічного та фізичного благополуччя тощо інтегровані в усі значимі для європейського суспільства політики, що регламентують важливі сфери життя на національному та наднаціональному рівнях.

Все більш важливим інструментом у підготовці молоді до успішної життєвої самореалізації стає неформальна освіта, що розглядається як будь-яка освітня діяльність, що відбувається поза системою формальної освіти. Неформальна освіта є невід'ємною частиною процесу навчання

впродовж (lifelong) та впроширш (lifewide) життя, забезпечує набуття та подальший розвиток молодими людьми й дорослими навичок, умінь і особистісних якостей, необхідних для адаптації до середовища, яке постійно змінюється. Необхідність визнання неформальної освіти підкреслюється у документах Європейської комісії (European Commission, 2014), регіональних освітніх (Cedefop, 2016; CACE, 2015); та молодіжних організацій (SALTO-Youth, 2016).

Особливого значення набула неформальна освіта молоді в контексті реалізація завдань зеленого переходу та формування екологічної стійкості, тобто перетворення Європи на екологічно безпечний регіон, що функціонує на засадах стратегії сталого розвитку, про що йдеться в документах ЄС (Communication, 2019; Communication, 2020) та дослідженнях європейських експертів (Proposal, 2022).

Маємо підстави стверджувати, що розгляд таких актуальних для ЄС питань, як сталий розвиток регіону, молодіжна політика, неформальна освіта, екологічна стійкість становлять суттєвий інтерес для українського суспільства та національної освіти в умовах важливого етапу вступу до Європейського Союзу.

Аналіз актуальних досліджень. Розробку теоретичних та методологічних основ вітчизняної позашкільної освіти здійснене у працях відомих науковців О. Биковської, В. Вербицького, М. Дробнохода, Л. Лук'янової, В. Мачуського, Г. Пустовіта, Т. Сущенко, Л. Тихенко та ін., що склали підґрунтя теорії та практики неформальної освіти в Україні. Висвітлення європейського досвіду неформальної освіти стало предметом розгляду у роботах таких освітян, як В. Заярна, Р. Науменко, О. Биковська, О. Матвієнко, Н. Савченко, С. Сисоєва, В. Стрижалковська та ін.

Питання взаємодії освітньої та молодіжної політик ЄС в аспекті розвитку неформальної освіти розглядаються дослідницями Н. Вільчиською, В. Заярною, О. Краєвською, О. Ковальчук, О. Локшиною, О. Овчар, О. Пометун та ін.

Концептуальні підходи до визначення сутності екологічної освіти і виховання розроблено науковцями В. Вербицьким, М. Дробноходом, М. Кисельовим, Г. Пустовітом, В. А. Ясвіним та ін.

Зарубіжними дослідниками, роботи яких було покладено в основу нашого дослідження стали Р. Кларійс (R. Clarijs), Дж. Е. Хаймліх (J. E. Heimlich), Ж. Бове-де Пау та Р. Халбак-Замфір (J. Bovee-de Pauw,

R. Halbac-Zamfir), Л. Норквіст та Е. Леффлер (L. Norqvist, E. Leffler), С. Стерлінг (S. Sterling) та ін.

Мета статті: схарактеризувати цільові, організаційні, змістові та процесуальні засади неформальної освіти як інструменту реалізації молодіжної стратегії Європейського Союзу.

Методи дослідження. У статті використано низку взаємопов'язаних методів: загальнонаукові – аналіз, синтез, узагальнення, порівняння – для узагальнення контенту політичних документів та наукової літератури з досліджуваної проблеми; конкретно наукові: системний та структурно-логічний аналіз, що уможливили характеристику організаційних та процесуальних засад неформальної освіти в контексті реалізації завдань молодіжної політики ЄС; термінологічний аналіз – дозволив визначити сутнісні ознаки ключових понять дослідження неформальної освіти та дотичних понять (формальна освіта, інформальна освіта, освіта впродовж життя, освіта протягом (впроширш (lifewide) життя); ретроспективний аналіз, що дав змогу прослідкувати генезу цілей та завдань молодіжної політики ЄС упродовж тридцяти років (2000 - 2027 рр.).

Виклад основного матеріалу.

1. Молодіжна політика ЄС: актуальні цілі, принципи та напрями

Пріоритети сучасного етапу розвитку молодіжної політики ЄС визначаються документом «Молодіжна стратегія Європейського Союзу на 2019-2027 роки», прийнятим у 2018 р. (Resolution, 2018) Політичними документами, покладеними в основу цієї Стратегії, як зазначається у ній, стали такі:

1) «Біла книга Європейської комісії: новий поштовх для європейської молоді» (European Commission white paper, 2002). Основними проблемами, щої розглядався в документі, стали: негативні демографічні тенденції; динамічно змінювані контексти життя молоді; залучення молоді до громадського життя; євроінтеграція і глобалізація. Біла книга пропонує нову структуру європейського співробітництва у сфері молодіжної політики, що складається з двох основних аспектів: застосування відкритого методу координації в конкретних сферах життя молоді (участь у громадському житті, інформація для молоді, волонтерська діяльність серед молоді та сприяння кращому розумінню молоді); краще врахування «молодіжного» виміру в усіх політичних сферах, передусім

в освіті, мобільності, навчанні протягом усього життя; працевлаштуванні; соціальній інтеграції; протистоянні расизму та ксенофобії; автономія для молоді).

Зауважимо, що Біла книга, про яку йдеться, була прийнята в рамках реалізації програми «МОЛОДЬ» (The YOUTH Programme) започаткованої в 2000 р. Наступником цієї програми стала програма «Молодь в дії» (The Youth in Action programme - YiA), започаткована у 2006 році. Важливим вважаємо підкреслити в контексті предмету нашого розгляду, що Програма YiA визначається як програма Європейського Союзу з мобільності та *неформальної освіти* (курсів наш - А.С.) для молоді та тих, хто працює з нею, у сфері дозвілля (поза школою). Програма YiA була спрямована на формування активного європейського громадянства, культурне розмаїття та залучення молодих людей з обмеженими можливостями.

2) Резолюція про оновлену систему співпраці ЄС у сфері молоді 2009 р. (Council Resolution, 2009). Резолюція встановлює оновлені рамки співпраці між країнами ЄС у сфері молодіжної політики на період 2010-2018 рр. та є продовженням першої рамкової програми, прийнятої в 2002 році на період 2002-2009 рр. Оновлені рамки як молодіжна стратегія ЄС спрямовані на підвищення ефективності співпраці та заходів, які вже впроваджені, забезпечення життєвого успіху для молодих людей в ЄС. У розглядуваному документі визначено дві основні цілі молодіжної політики: 1) надати більш широкі та рівні можливості для молоді в освіті та на ринку праці; 2) заохочувати молодь до активної участі в житті суспільства. Означені цілі мають досягатися шляхом сприяння діалогу між молоддю та політиками з метою підвищення активної громадянської позиції молоді, сприяння соціальній інтеграції та забезпечення залучення молоді до розробки політики ЄС. Названі цілі реалізовувалися шляхом заохочення конкретних ініціатив, орієнтованих на молодь, у восьми конкретних сферах, а саме:

- (1) освіта та навчання;
- (2) працевлаштування та підприємництво;
- (3) здоров'я і благополуччя;
- (4) участь у демократичному процесі ЄС та суспільстві в контексті спеціального структурованого діалогу молодих людей з політикумом ЄС;
- (5) волонтерська діяльність;
- (6) соціальна інтеграція;

(7) дії, спрямовані на те, щоб допомогти молодим людям залучитися до співпраці за межами ЄС або активніше залучитися до таких сфер, як *зміна клімату* (курсив наш – А.С.), міжнародна співпраця та права людини;

(8) творчість і культура.

Основними засобами реалізації даної молодіжної стратегії ЄС названо: взаємне навчання між країнами ЄС, фокусування на доказовості, моніторинг і звітність, діалог з молоддю та мобілізація програм ЄС, таких як програма Erasmus+.

Актуальною для сучасного етапу розвитку ЄС є молодіжна стратегія, сформульована у 2018 р. на період 2019-2027 рр., у якій визначено структуру цілей, принципів, пріоритетів, основних сфер і заходів для співпраці у сфері молодіжної політики для всіх зацікавлених сторін з належним урахуванням їхніх компетенцій та принципу субсидіарності (Resolution, 2018). Зацікавленими сторонами, про які йдеться у Стратегії, є, передусім, держави-члени ЄС, інституції Європейського Союзу та інші міжнародні організації, такі як Рада Європи, місцеві та регіональні органи влади, молодіжні ради, молодіжні організації, організації, що працюють з молоддю, дослідники проблем молоді та члени громадянського суспільства, а також структури програм Erasmus+ та Європейського корпусу солідарності й їхніх наступних програм.

Стратегія 2019-2027 була розроблена за результатами структурованого діалогу (далі - Діалог) під назвою «Молодь у Європі: що далі?», у якому молоді люди, політики та дослідники спільно відібрали 11 тем, які є актуальними для молодих людей, шляхом загальноєвропейських консультацій. У результаті цього процесу участі, який залучав молодих людей з усієї Європи, було розроблено 11 Європейських молодіжних цілей, що відображають погляди європейської молоді та представляють бачення учасників Діалогу. Активне залучення до Діалогу є свідченням бажання багатьох молодих європейців брати участь у визначенні напрямку, в якому має розвиватися європейська співпраця у молодіжній сфері. Молодіжна стратегія ЄС спрямована на сприяння реалізації такого бачення молодих людей шляхом мобілізації інструментів політики на рівні ЄС, а також дій на національному, регіональному та місцевому рівнях усіх зацікавлених сторін.

Європейські молодіжні цілі, сформульовані в результаті Діалогу та представлені у Стратегії, слугують, з належною повагою до

принципу субсидіарності, національної компетенції та свободи асоціації, джерелом натхнення та орієнтування для ЄС, її держав-членів та відповідних зацікавлених сторін та органів влади.

Загальними завданнями, на які спрямована Стратегія, визначено такі:

- спонукати молодих людей бути архітекторами власного життя, підтримати їхній особистий розвиток і зростання до самостійності, розвинути їх стійкість і надати їм життєвих навичок, щоб бути успішними у світі, що змінюється;

- надавати молодим людям необхідні ресурси, та заохочувати їх щоб стати активними громадянами, агентами солідарності та позитивних змін, натхненних цінностями ЄС та європейською ідентичністю;

- удосконалювати політичні рішення з огляду на їх вплив на молодь у всіх секторах, зокрема зайнятість, освіта, охорона здоров'я та соціальна інтеграція,

- сприяти викоріненню бідності серед молоді та всіх форм дискримінації, сприяти соціальній інтеграції молоді (Resolution, 2018).

У молодіжній політиці та діяльності, як зазначено у Стратегії, ЄС застосовує такі принципи:

А. Рівність і недискримінація: боротьба з усіма формами дискримінації та сприяння гендерній рівності, визнання того, що молоді люди ризикують зіткнутися з різними формами дискримінації, включаючи дискримінацію за віком, і дотримання принципів, визнаних, серед іншого, у статтях 21 і 23 Хартії основоположних прав Європейського Союзу.

Б. Інклюзивність: визнаючи, що молоді люди не є однорідною групою, а отже, мають різноманітні потреби, походження, життєві ситуації та інтереси, молодіжна стратегія ЄС повинна сприяти діяльності та політиці, які є інклюзивними для всіх молодих людей, особливо для тих, хто має менші можливості та/або тих, чиї голоси можна не помітити.

С. Участь: визнаючи, що всі молоді люди є ресурсом для суспільства, усі політики та заходи, що стосуються молодих людей, повинні підтримувати їх право брати участь у розробці, реалізації та подальших діях щодо політики, яка їх стосується, шляхом суттєвої індивідуальної та колективної участі. У цьому контексті політика має

будуватися на основі визнання змін, спричинених цифровою комунікацією, що впливає на демократичну та громадянську участь.

Д. Глобальний, європейський, національний, регіональний і місцевий виміри: щоб забезпечити стійкий вплив на молодь, важливо, щоб молодіжна політика ЄС впроваджувалася з урахуванням взаємозв'язків з регіональним і місцевим рівнями, а також щоб заходи, спрямовані на підтримку молодіжної політики, проводилися на низовому рівні. У той же час, слід враховувати думку молодих людей при вирішенні глобальних проблем.

Е. Подвійний підхід: політика, спрямована на покращення життя молодих людей, ніколи не може обмежуватися тільки сферою молоді. Тому подвійний підхід, узгоджений у попередній програмі співпраці на 2010-2018 рр., все ще є необхідним, оскільки він спрямований на вирішення проблем, пов'язаних із молоддю, з одного боку, шляхом інтеграції ініціатив у різні сфери політики, а з іншого боку, через конкретні ініціативи в молодіжному секторі (Resolution, 2018).

Далі звернемося до цілей Стратегії, наголошуючи на тих аспектах, що є предметом нашого розгляду, тобто на неформальній освіті молоді як інструменті молодіжної політики ЄС. Задля узагальнення інформації, поданої у Додатку 3 Стратегії, викладемо положення, які нас цікавлять, у вигляді таблиці (див. табл.1).

Таблиця 1

**ЦІЛІ МОЛОДІЖНОЇ СТРАТЕГІЇ 2019-2027 ТА ЗАВДАННЯ
НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ (Resolution, 2018)**

№	Сфери молодіжної політики	Цілі молодіжної політики	Завдання неформальної освіти у реалізації цілей молодіжної політики
1	Посилення зв'язку ЄС з молоддю	Сприяти усвідомленню молоддю своєї причетності до європейського проекту та побудови місту між ЄС та молодими людьми, щоб відновити довіру та збільшити участь молоді у цьому проекті	Запровадження та підвищення рівня освіти про Європу та ЄС у формальному та неформальному середовищі
2	Рівність усіх статей	Забезпечити рівність усіх статей та гендерно-чутливі	Забезпечити рівний доступ до формальної та неформальної освіти, а також те, щоб система

		підходи в усіх сферах життя молоді людини.	освіти враховувала гендерні аспекти
3	Інклюзивні суспільства	Сприяти та забезпечити залучення всіх молодих людей у суспільство	Забезпечити всім маргіналізованим молодим людям рівний доступ до формального та неформального освітнього середовища, враховуючи всі аспекти інклюзії.
4	Інформування та конструктивний діалог	Забезпечити молодим людям кращий доступ до достовірної інформації, підтримати їх здатність критично оцінювати інформацію та брати участь у конструктивному діалозі.	Забезпечити легкий доступ до зрозумілої інформації, орієнтованої на молодь, яка відповідає етичним кодексам і стандартам якості. Переконатися, що батьки та опікуни, а також усі, хто займається освітою та навчанням молодих людей, мають навички медіа та цифрової грамотності та є надійними джерелами інформації для молодих людей
5	Психічне здоров'я та добробут	Покращити психічне благополуччя та покласти край стигматизації проблем психічного здоров'я, таким чином сприяючи соціальній інтеграції всіх молодих людей.	Зосередитися на профілактичних заходах, які гарантують, що молоді люди отримають знання та навички, необхідні для кращого психічного благополуччя.
6	Рух сільської молоді вперед	Створити умови, які дозволять молоді реалізувати свій потенціал у сільській місцевості.	Забезпечити рівний доступ до якісної освіти для молоді в сільській місцевості.
7	Якісне працевлаштування для всіх	Гарантувати доступний ринок праці з можливостями, які ведуть до якісних робочих місць для всіх молодих людей.	- Забезпечити рівні можливості для всіх молодих людей для розвитку необхідних навичок і отримання практичного досвіду з метою плавного переходу від освіти до ринку праці. - Гарантувати визнання та підтвердження компетентностей, набутих під час стажування, учнівства та інших форм навчання на роботі, а також волонтерства та неформальної освіти.
8	Якісна освіта	Інтегрувати та вдосконалювати різні форми навчання,	- Забезпечити всім молодим людям доступ до належно фінансованої неформальної освіти

		готуючи молодих людей до викликів життя, яке постійно змінюється у XXI столітті.	на всіх рівнях, яка є визнаною та підтвердженою. - Використовувати методи в рамках формальної та неформальної освіти, які дозволяють учневі розвивати особисті навички, передусім критичне та аналітичне мислення, творчість і навчання.
9	Простір та участь для всіх	Посилити демократичну участь і автономію молодих людей, а також забезпечити спеціальні молодіжні простори в усіх сферах суспільства.	- Забезпечити фізичні об'єкти та інфраструктуру під керівництвом молоді, які називаються молодіжними просторами, які визначаються як автономні, відкриті та безпечні, доступні для всіх, пропонуючи професійну підтримку для розвитку та забезпечуючи можливості для участі молоді. - Забезпечити стабільне фінансування, загальне визнання та розвиток якісної роботи з молоддю з метою зміцнення молодіжних організацій та їхньої ролі в інклюзії, участі та неформальній освіті.
10	Стала зелена Європа	Створити суспільство, у якому всі молоді люди є екологічно активними, освіченими та здатними змінювати своє повсякденне життя	- Надати всьому суспільству, особливо молоді, можливість діяти як агенти змін для навколишнього середовища та сталого розвитку. - Підтримувати та посилювати можливості для молоді волонтерити в екологічному секторі.
11	Молодіжні організації та європейські програми	Забезпечити рівний доступ для всіх молодих людей до молодіжних організацій та європейських молодіжних програм, будуючи суспільство, засноване на європейських цінностях та ідентичності.	Забезпечити кращий зв'язок між молодіжними організаціями та європейськими молодіжними програмами з освітніми системами та визнання їх як учасників, які сприяють розвитку життєвих навичок та активної громадянської позиції.

Аналіз цілей та інструментів реалізації молодіжної політики ЄС упродовж трьох десятиліть її розвитку (2000-2027 рр.) дозволяє стверджувати, що неформальна освіта завжди виконувала у цьому процесі важливу роль. Більш того, неформальна освіта активно і неперервно використовувалась для реалізації всіх нових аспектів та напрямів європейської молодіжної політики.

2. Неформальна освіта та дотичні поняття у визначеннях документів ЄС, Cedefop, експертів громадських організацій.

Для розуміння функцій неформальної освіти в реалізації завдань молодіжної політики слід дати визначення певної взаємопов'язаної сукупності, або сім'ї понять, до якої, крім аналізованого нами поняття неформальної освіти, також належать: формальна освіта, інформальна освіта, освіта впродовж життя, освіта протягом (впроширш) життя.

Звернемося, передусім, до термінологічних словників Cedefop. Так, у джерелі «Термінологія європейської політики освіти та навчання. Друге видання. Підбірка 130 ключових термінів» (Cedefop, 2014) шістьма мовами країн ЄС подано такі визначення розглядуваних нами понять:

- *неформальна (non-formal) освіта* – навчання, вбудоване в заплановану діяльність, яка явно не визначена як навчання (з точки зору цілей навчання, часу навчання або підтримки навчання). Неформальна освіта є спеціально організованою з точки зору учня.

Коментарі:

- результати неформального навчання можуть бути підтверджені та можуть призвести до сертифікації;

- неформальне навчання іноді описують як напівструктуроване навчання;

- *формальна освіта (formal learning)* - навчання, яке відбувається в організованому та структурованому середовищі (наприклад, у закладі освіти або на роботі) і чітко визначається як навчання (з точки зору цілей, часу чи ресурсів). Формальне навчання є навмисним з точки зору учня. це зазвичай призводить до сертифікації;

- *інформальна освіта (informal learning)* - навчання в результаті повсякденної діяльності, пов'язаної з роботою, сім'єю чи відпочинком. Таке навчання не організовано чи структуровано з точки зору цілей, часу чи підтримки навчання. Інформальне навчання в більшості випадків є ненавмисним з точки зору учня.

Коментарі:

- результати інформального навчання можуть бути перевірені та сертифіковані;

- інформальне навчання також називають експериментальним або випадковим навчанням;

- *навчання впродовж життя* (lifelong learning) - уся навчальна діяльність, що здійснюється протягом життя, яка призводить до вдосконалення знань, ноу-хау, навичок, компетентностей та/або кваліфікації з особистих, соціальних та/або професійних причин;

- *навчання впроширш життя* (lifewide learning) - навчання формальне, неформальне або інформальне, яке відбувається в повному діапазоні життєвих дій, особистих, соціальних або професійних) і на будь-якому етапі життя.

Коментар: навчання впроширш життя є одним з аспектів навчання впродовж життя (Cedefop, 2014).

Вважаємо за доцільне навести ще одне визначення неформальної освіти, яке конкретизує певні її організаційні та змістові характеристики. На сайті організації «Європейський молодіжний фонд» (The European Youth Foundation) подане таке визначення розглядуваного поняття: «Неформальна освіта стосується спланованих, структурованих програм і процесів особистої та соціальної освіти для молодих людей, спрямованих на вдосконалення ряду навичок і компетентностей поза формальною освітньою програмою. Неформальна освіта – це те, що відбувається в таких місцях, як молодіжні організації, спортивні клуби, драматичні та громадські групи, де молоді люди зустрічаються, наприклад, щоб разом виконувати проекти, грати в ігри, обговорювати, ходити в похід або створювати музику та виставу. Досягнення в неформальній освіті зазвичай важко засвідчити, навіть якщо їх соціальне визнання зростає. Неформальна освіта має бути: добровільною, доступною кожному (в ідеалі), організованим процесом, мати освітні цілі, бути орієнтованою на учня, здійснювати навчання життєвим навичкам та підготовку до активної громадянської позиції, відбуватися на основі залучення як індивідуального, так і групового навчання, являти собою цілісний процес, здійснюваний на основі досвіду та основних потреб учасників. Формальна, неформальна та інформальна освіта є доповнюючими та взаємодоповнювальними елементами процесу навчання впродовж життя» (The European Youth Foundation, 2024).

3. Організаційні та процесуальні засади неформальної освіти в реалізації завдань молодіжної політики ЄС: на прикладі екологічної освіти молоді.

Завданнями неформальної освіти в реалізації актуальних цілей молодіжної політики ЄС, визначеними у Стратегії 2019-2027, згідно з інформацією, поданою у таблиці 1, є такі: підвищення рівня знань про Європу та ЄС; забезпечення рівного доступу до неформальної освіти, зокрема врахування гендерних аспектів рівності та всіх аспектів інклюзії; формування навичок медіа та цифрової грамотності; формування знань та навичок, необхідних для психічного благополуччя; забезпечення рівного доступу до якісної освіти для молоді в сільській місцевості; розвиток необхідних навичок і отримання практичного досвіду з метою плавного переходу від освіти до ринку праці; використання методів, які дозволяють учневі розвивати особисті навички, передусім критичне та аналітичне мислення, творчість; забезпечення автономних, відкритих та безпечних, доступних для всіх молодіжних просторів професійною підтримкою для розвитку та участі молоді в усіх сферах життя; надання молоді можливості діяти як агенти змін для сталого розвитку, підтримка та посилення можливості для молоді волонтерити в екологічному секторі; забезпечення кращого зв'язку між молодіжними організаціями та європейськими молодіжними програмами з освітніми системами та визнання їх як учасників, які сприяють розвитку життєвих навичок та активної громадянської позиції молоді (Resolution, 2018).

Розглянемо особливості застосування неформальної освіти в одному з найбільш актуальних напрямів європейської молодіжної політики, а саме, з реалізації завдань сталого розвитку Європи, зокрема екологічної освіти та формування екологічної стійкості молоді.

Зазначимо перш за все, що систематичне включення неформальної освіти в практики, пов'язані з завданнями сталого розвитку, зокрема з формуванням екологічної стійкості, є важливим пріоритетом ЄС упродовж останнього десятиліття. Навчання для екологічної стійкості, як правило, інтегрується в неформальну освіту через конкретні ініціативи та міжгалузеву співпрацю.

Провайдери неформальної освіти, включаючи місцеві громадські групи, молодіжні асоціації, скаутський рух, парки, ферми, наукові центри, музеї та бібліотеки, мають значний потенціал для

того, щоб сприяти формуванню екологічної стійкості у більш широкій аудиторії, ніж ті, які охоплює формальна освіта, що особливо стосується освіти дорослих.

Неформальна освіта може сприяти навчанню екологічної стійкості як сама по собі як сектор, так і з точки зору її зв'язків з формальною освітою. Відсутність структур і рамок, у яких функціонує формальна освіта, може бути перевагою, оскільки, як вказував класик європейської теорії неформальної екологічної освіти Дж.Е. Хаймліх (J. E. Heimlich), «неформальне навчання дає можливість освіті більше покладатися на природний процес навчання, дозволяючи йому бути активним, вольовим і внутрішньо вільним» (Heimlich, 1993). Цінність неформальної освіти, продовжують міркування з приводу сутності розглядуваного нами феномену сучасні фахівці, зростає через те, що система формальної освіти повільно пристосовується до соціально-економічних і культурних змін світу, в якому ми живемо (Voeve-de Rauw, 2020). Неформальна освіта, справедливо зауважують Л.Норквіст та Е.Лефлер, частіше базується на практичному, реальному досвіді, практичних методах та методиках навчання, ніж формальна освіта. Організацію та планування навчання в неформальній освіті часто беруть на себе самі учні, що підтримує ефективну внутрішню, а не зовнішню, мотивацію до навчання (Norqvist and Leffler, 2017).

Неформальна освіта також відіграє важливу роль у сприянні соціальному залученню, активній громадянській позиції щодо збереження оточуючого середовища як школярів, так і дорослих, що беруть участь у неформальній освіті, а також особистісному розвитку. Саме тому неформальна освіта має хороші можливості для адаптації та прийняття нових тем, відкриттів та ініціатив щодо екологічної стійкості та впровадження їх у нові чи існуючі програми швидше, ніж це можна побачити у формальній освіті. Учні також мають можливість розвивати власні інтереси та слідувати їм за межами формальної освіти, що може сприяти їх залученню до активної діяльності.

Наведемо лише деякі приклади поширених у ЄС та окремих його країнах форм неформальної екологічної освіти молоді, узагальнених та систематизованих в спеціалізованій аналітичній довідці експертів ЄС щодо удосконалення діяльності з формування екологічної стійкості молоді (Proposal, 2022):

- молодіжний кліматичний рух ООН - це формалізована міжнародна мережа молодіжних організацій, які здійснюють

неформальне навчання, щоб надихнути, розширити можливості та мобілізувати рух поколінь молодих людей для вжиття позитивних заходів щодо зміни клімату;

- екоконсультування (Umweltberatung) в Австрії – екологічний рух, в рамках якого було розроблено ліцензію Energy Efficiency Driving License як інструмент для енергозбереження в приватних домогосподарствах, малих і середніх підприємствах і громадах з метою задоволення потреб у захисті клімату та енергозбереженні;

- міжнародна програма «Молоді репортери за довкілля» (The Young Reporters for the Environment) Фонду екологічної освіти (Foundation for Environmental Education), що поєднує формальне, неформальне та інформальне навчання. Програма діє в понад 40 країнах світу, підтримуючи молодих людей у прагненні досліджувати та вживати заходів щодо екологічних проблем за допомогою фотографій, відео та статей новин. Учасників (11-25 років) заохочують стати «громадськими журналістами», які досліджують місцеві екологічні проблеми та шляхи їх вирішення. Завдяки програмі учасники здобувають низку навичок і компетентностей, таких як навички спілкування, командної роботи, критичного мислення, громадянської активності та лідерства. Національні органи координують програму, а молоді люди можуть приєднатися або через свою школу, через неформальну освіту (наприклад, молодіжну групу чи літній табір) або як окрема особа. Щороку проводиться міжнародний конкурс, де молоді люди визначають місцеву екологічну проблему та пропонують можливі шляхи її вирішення (<https://www.yre.global/>);

- інтергенераційний зелений проєкт у Німеччині, до якого залучені кілька поколінь громадян, та який поєднує в собі обидва аспекти навчання: навчання дорослих і навчання дорослими, де старших учасників навчають протягом двох років працювати з маленькими дітьми як послами природи в закладах неформальної освіти (Proposal, 2022).

У цитованому нами вище документі (Proposal, 2022) сформульовано рекомендації щодо подальшого розвитку неформальної освіти для сталого розвитку суспільства та формування екологічної стійкості молоді. Наведемо узагальнені нами рекомендації.

Навчання екологічної стійкості має відбуватися на постійній основі для громадян будь-якого віку, як у рамках формальної освіти, так і поза ними, а також у багатьох різних контекстах і умовах. Це

життєво важливо для того, щоб люди пристосувалися, адаптувалися до можливостей переходу на зелений світ і скористалися ними.

Неформальна освіта повинна накопичувати практичний та інноваційний досвід навчання та об'єднувати дітей, молодь і дорослих з місцевими громадами. Щоб бути ефективним, неформальне навчання для сталого розвитку має бути сконструйовано на основі практичного досвіду, зокрема попереднього практичного досвіду учнів. Студентоцентрований підхід, що застосовується у такій практиці, виходить за рамки незначної зміни традиційних методик й стосується всіх учасників освітнього процесу, включаючи педагогів, як учнів, та всі заклади, установи, групи - як організації, що навчаються (Sterling, 2001).

Відбувається збільшення уваги до потенціалу співпраці між неформальною, інформальною та формальною освітою, а також міжсекторальних партнерств між державним і приватним секторами та/або громадянським суспільством. Активізація колективних дій, мобілізація бізнесу, соціальних партнерів і зацікавлених сторін для спільної роботи, зокрема в промислових екосистемах ЄС, є одним із будівельних блоків у Європейській програмі навичок для стійкої конкурентоспроможності, соціальної справедливості та екологічної стійкості. Міжсекторальна співпраця та партнерство в контексті розвитку неформальної освіти пов'язані з використанням ролей, знань і відповідальності державних, приватних і некомерційних суб'єктів для досягнення інноваційних рішень та результатів, яких неможливо було б отримати інакше.

Щоб поглибити розуміння глобальних проблем сталого розвитку, заклади неформальної освіти та освітяни повинні сприяти партнерству на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Такі партнерства можуть приймати різні форми, але зазвичай включають:

- співпрацю з батьками та громадою;
- співпрацю з іншими закладами освіти (національними чи міжнародними), наприклад, шкільними мережами, університетськими альянсами та лейблами;
- співпрацю з іншими зацікавленими сторонами (підприємствами, неурядовими організаціями). Експерти вважають, що співпраця між школами та неурядовими організаціями чи іншими закладами неформальної освіти може принести значні переваги, спираючись на досвід закладу неформальної освіти та підключаючи його до навчальної програми закладу формальної освіти (Proposal, 2022).

Активне та захоплююче навчання з метою формування екологічної стійкості в закладах неформальної освіти повинно збільшити інтерес і мотивацію до вивчення STEM у школі, професійно-технічній та вищій освіті, а також продовження кар'єри в галузі STEM та сталого розвитку. Щоб заохотити учнів визнавати та встановлювати зв'язки між соціальними, економічними та екологічними вимірами сталого розвитку (IDoS, 2019), навчання STEM можна покращити за допомогою підходу STEAM, який використовує міждисциплінарні методики, усуваючи традиційні бар'єри між предметами та поєднуючи STEM-освіту з мистецтвом, гуманітарними та соціальними науками. Навчання та викладання пов'язані з політичними, екологічними, соціально-економічними та культурними викликами, таким чином, пов'язуючи їх із вирішенням реальних проблем, співпрацею, дослідженням і критичним мисленням, STEAM зосереджується на інноваціях і процесі розробки рішень складних проблем, у тому числі за допомогою інноваційних технологій. Цей підхід також може зміцнити зв'язки та взаємодію між формальним, неформальним й інформальним навчанням і створити зв'язки зі світом праці (Proposal, 2022).

Отже, розглянуті рекомендації щодо подальшого розвитку неформальної освіти, зокрема, неформальної екологічної освіти молоді, спрямовані на подальшу інтеграцію міжсекторальної співпраці та партнерства різних освітніх секторів (формальної, неформальної та інформальної освіти) та стейкхолдерів європейського суспільства, зацікавлених у всебічному залученні молоді до європейського зеленого проєкту, до перетворення молоді на провідного агента змін.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. У дослідженні схарактеризовано цільові, організаційні, змістові та процесуальні засади неформальної освіти як інструменту реалізації молодіжної стратегії Європейського Союзу. А саме:

1. Схарактеризовано основоположні політичні документи, що визначають принципи, напрями та цілі молодіжної політики ЄС упродовж трьох десятиліть (2000-ні - 2020-ті рр.). З'ясовано, що актуальними цілями, сформульованими у документі «Молодіжна стратегія Європейського Союзу на 2019-2027 роки» (Resolution, 2018), є такі: 1) посилення зв'язку ЄС з молоддю; 2) забезпечення рівності усіх статей; 3) забезпечення соціальної інклюзії молоді; 4) інформування молоді та конструктивний діалог з нею; 5) покращення психічного благополуччя та добробуту молоді;

б) створення умов для руху сільської молоді вперед; 7) гарантування доступного ринку праці з можливостями якісного працевлаштування для всіх; 8) забезпечення якісної освіти молоді шляхом інтеграції та вдосконалення різних форм навчання; 9) посилення демократичної участі й автономії молодих людей в усіх сферах життя суспільства; 10) створення сталої зеленої Європи; 11) забезпечення рівного доступу для всіх молодих людей до молодіжних організацій та європейських молодіжних програм.

Порівняльний аналіз контенту стратегій молодіжної політики, розглянутих нами, дозволяє стверджувати про суттєве розширення змістових напрямів та форм діяльності, застосовуваних в ЄС у роботі з молоддю. Найбільш важливими проявами такого розширення є, на нашу думку, залучення молоді до створення сталої зеленої Європи, забезпечення рівності усіх статей та забезпечення якісної освіти молоді шляхом інтеграції й удосконалення різних секторів освіти, а саме, формальної, неформальної та інформальної освіти.

2. На основі термінологічного аналізу джерел, а саме, довідкової літератури ЄС, Cedefop, Європейського молодіжного фонду (The European Youth Foundation), робіт теоретиків освіти подано визначення неформальної освіти та дотичних понять (формальна освіта, інформальна освіта, освіта впродовж життя, освіта протягом (впроширш (lifewide) життя). Неформальну освіту визначаємо як вбудовану в заплановану навчальну діяльність, що явно не визначена як освіта з точки зору цілей, часу або підтримки навчання та надається в таких місцях, як молодіжні організації, спортивні клуби, драматичні та громадські групи тощо. Неформальна освіта також має бути: добровільною, доступною кожному (в ідеалі), організованим процесом, мати освітні цілі, бути орієнтованою на учня, здійснювати навчання життєвим навичкам та підготовку до активної громадянської позиції, відбуватися на основі залучення як індивідуального, так і групового навчання, являти собою цілісний процес, здійснюваний на основі досвіду та основних потреб учасників. Формальна, неформальна та інформальна освіта є взаємодоповнювальними елементами процесу навчання впродовж та впроширш життя.

3. З'ясовано організаційні та процесуальні засади неформальної освіти в реалізації завдань молодіжної політики ЄС (на прикладі екологічної освіти молоді, насамперед формування екологічної стійкості). Виявлено, що навчання для екологічної стійкості, як

правило, інтегрується в неформальну освіту через конкретні ініціативи та міжгалузеву співпрацю. Провайдери неформальної екологічної освіти, включаючи місцеві громадські групи, молодіжні асоціації, скаутський рух, парки, ферми, наукові центри, музеї та бібліотеки, мають значний потенціал для формування екологічної стійкості, оскільки такі форми базуються на практичному, реальному досвіді, практичних методах та методиках навчання. Констатовано, що організацію та планування навчання в неформальній освіті часто беруть на себе самі учні, що підтримує ефективну внутрішню, а не зовнішню, мотивацію до навчання. Неформальна екологічна освіта має хороші можливості для адаптації та прийняття нових тем, відкриттів та ініціатив щодо екологічної стійкості та впровадження їх у нові чи існуючі програми швидше, ніж це можна побачити у формальній освіті. Отже, учні також мають можливість розвивати власні інтереси та слідувати їм за межами формальної освіти, що може сприяти їх залученню до активної діяльності.

Подальші дослідження проблеми неформальної освіти молоді передбачають з'ясування змістових, процесуальних та інших аспектів молодіжної політики, пов'язаних з питаннями забезпечення рівного доступу до неформальної освіти, розвитку компетентностей, необхідних для плавного переходу від освіти до ринку праці; врахування гендерних аспектів рівності та всіх аспектів інклюзії; формування навичок медіа та цифрової грамотності; розвитку знань та навичок, необхідних для психічного благополуччя; використання методів, які дозволяють молоді розвивати трансверсальні компетентності, передусім критичне й аналітичне мислення та творчість; забезпечення функціонування автономних, відкритих, безпечних та доступних для кожного молодіжних просторів для розвитку та участі молоді в усіх сферах життя; надання молоді можливості діяти як агенти змін для сталого розвитку; забезпечення кращого зв'язку молодіжних організацій та європейських молодіжних програм з освітніми системами тощо.

ЛІТЕРАТУРА

- Boeve-de Pauw J., Halbac-Zamfir, R. (2020). Environmental Citizenship in the Context of Primary Non-formal Education. *In: Hadjichambis A. et al. (eds), Conceptualizing Environmental Citizenship for 21st Century Education. Environmental Discourses in Science Education. Vol 4.* Springer, Cham 2020. Retrieved from https://doi.org/10.1007/978-3-030-20249-1_14
- CACE (2015). *Consortium for the Assessment of College Equivalence (CACE) standards for the assessment of non-collegiate Instruction.* Creative Commons.

- Cedefop (2016). *Monitoring the use of Validation of Non-formal and Informal Learning: Thematic report for the 2016 update of the European inventory on validation*. Luxembourg: Publications Office.
- Cedefop.(2014). *Terminology of European education and training policy. Second edition. A selection of 130 key terms*. Luxembourg: Publications office of the european union/
- Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee and the Committee of the Regions. (2019). *The European Green Deal* COM(2019) 640 final.
- Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee and the Committee of the Regions. (2020). *European Climate Pact*. COM(2020) 788 final.
- Council Resolution of 27 November 2009 on a renewed framework for European cooperation in the youth field (2010-2018)* (OJ C 311, 19.12.2009, pp. 1-11).
- European Commission white paper: a new impetus for European youth*. (2002) Retrieved from <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fc66784d-f7c5-4e8f-b47a-92ebb44f1d64/language-en>
- European Commission. (2014). *European inventory on Validation of Non-Formal and Informal Learning 2014*. Final Synthesis Report. Retrieved from <http://libserver.cedefop.europa.eu/vetelib/2014/87244.pdf>
- Heimlich, J. E. (1993). Nonformal environmental education: Toward a working definition. *ERIC Clearinghouse for Science, Mathematics, and Environmental Education*.
- International Dialogue on STEM Education (IDoS) (2019). Using Science to Do Social Good. *STEM Education for Sustainable Development Position paper developed in preparation for the second "International Dialogue on STEM Education" (IDoS) in Berlin, December 5-6, 2019*. Retrieved from <https://innovec.org.mx/home/images/positionpaper-idos2019-usingsciencetodosocialgood.pdf>
- Norqvist, L., Leffler, E. (2017). Learning in non-formal education: Is it "youthful" for youth in action? *Int Rev Educ* 63, 235–256. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11159-017-9631-8>
- Proposal for a Council Recommendation on learning for environmental sustainability*. COM/2022/11 final.
- Resolution of the Council of the European Union and the Representatives of the Governments of the Member States meeting within the Council on a framework for European cooperation in the youth field. (2018). *The European Union Youth Strategy 2019-2027*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A42018Y1218%2801%29>
- SALTO-Youth (2016). *Recognition of youth work and of non-formal and informal learning within youth work: Current European developments*. Retrieved from <https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-3335/5%20Overview%20of%20recognition%20policy%20developments%20April%202016.pdf>
- The European Youth Foundation (2024). *Definitions*. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation/definitions>

SUMMARY

Sbruieva Alina. Non-formal education as a tool for the implementation of the EU youth policy.

The purpose of the article is to characterize the goals, organizational and procedural foundations of non-formal education as a tool for implementing of the EU youth policy.

The fundamental political documents defining the principles, directions and goals of the EU youth policy over three decades (2000's – 2020's) are characterized. The comparative analysis of the content of the youth policy strategies allows us to assert the expansion of content areas and forms of activity used in the EU in the youth work. The most important manifestations of such expansion are the involvement of young people in the creation of a sustainable green Europe, ensuring the equality of all genders and ensuring the quality education of young people through the integration and improvement of various forms of education, namely, formal, non-formal and informal.

The definition of non-formal education and tangential concepts (formal education, informal education, lifelong education, lifewide education) are provided. Non-formal education is defined as embedded in a planned educational activity, which is not clearly defined as education in terms of goals, time or learning support and is provided in places such as youth organizations, sports clubs, drama and community groups, etc. Non-formal education should be a voluntary, accessible to everyone (ideally), organized process, that have educational goals, be student-centered, provide learning life skills and preparation for active citizenship, take place on the basis of the involvement of both individual and group training, represent a holistic process, carried out on the basis of the experience and basic needs of the participants.

The organizational and procedural foundations of non-formal education in the implementation of the tasks of the EU youth policy have been clarified (on the example of environmental education of youth). It has been found that learning for environmental sustainability is generally integrated into non-formal education through specific initiatives and cross-sectoral collaboration. It was found that providers of non-formal environmental education, including local community groups, youth associations, scouting, parks, farms, science centers, museums and libraries, have significant potential for the formation of environmental sustainability, as such forms are based on practical, real-world experience, practical teaching methods.

Key words: *non-formal education, EU youth policy, sustainable development, environmental education, environmental sustainability.*